

Слободан КАЛЕЗИЋ

БОГАТСТВО И ВРИЈЕДНОСТ КЊИЖЕВНОГ ОПУСА РАДОВАНА ЗОГОВИЋА

*Господине предсједниче
Уважене колеге академици и ствараоци
Цијењени њошци*

Повод који нас је окупио, данас и овдје, стота годишњица рођења Радована Зоговића, спада у категорију изнимних, што ће рећи по фреквентности – најрјеђих, а по значају и значењу – вансеријских. Да се обиљежава стота годишњица нечијег рођења – риједак је чин, заправо најрјеђи, јер тако нешто догађа се само једанпут и никада више. Постоје и друге разне прилике у којима се поклања узорита пажња ствараоцима од формата – поводом појаве њихових изабраних или сабраних дјела, у поводу смрти или првих деценијских дистанци од тога чина и слично. Али сусрет са личношћу сто година након њеног рођења, јесте свакако нешто посебно, јер претпоставља, тим поводом, први интегрални сусрет са историјом. Значење и значај овога чина зато не изискују много есејистичких домишљања. Ако представа о вриједности и мјесту нечијег дјела у контексту властитог времена нијесу формирана прије овог рока, онда је сто година од рођења за стандардне ствараоце последња регуларна прилика да се такви послови обаве, као што за изузетне може бити прва да се заснују пројекције нових истраживања.

Синтетички просуђујући, у стотој години од рођења аутора, име и дјело Радована Зоговића налазе се између живота и историје. На једној страни, наиме, једна свестрана и плодна, интензивна егзистенција је у том периоду реализована по веома разноврсним мјерама које се у животу иначе јављају и условљавају га, а највише по мјери природе, односно карактера

* Академик Слободан Калезић, преминуо 28. X 2007. године.

тога субјекта. У питању је оно осјећање или препознавање, по којем Радована Зоговића видимо у свему што је чинио и што је стварао као личност максималне досљедности, која је у свим доменима властите егзистенције остављала печат свога, и само свога трајања. Сваки иоле битан детаљ тога биографског и стваралачког рукописа већ одавно је познат или препознатљив, о њему су изречени судови којима тешко или мало шта би могло да се дода. На другој страни, пак, јасно је да тек сада и од сада, када је од пишевог рођења ипак прохујало једно стољеће, почиње да се заснива нови и дефинитивни однос према Зоговићу, према драми његове личне егзистенције и према валидности његових идеја у политици и естетици, према структурном и поетичком склопу његовог стваралачког, односно књижевног опуса, с обзиром на контексте, од оног што му је претходило до онога што је као вриједности и домете сам оставио у наслеђе будућим временима, од карактера његове личности до природе његове писмености.

Ријетке су у књижевности теме чији су коријени засновани прије сто година, а да се већ сада може рећи како ће и у наредном стољећу бити предмет нових истраживања, нових доживљаја и перцепције, у које ће – по свему се чини – спадати и Зоговић, односно његово књижевно дјело. Књижевне судбине су често ћудљиве и пуне изненађења. Ако је са својим добом тешко излазио на крај, свеједно да ли је у раној фази био прецењиван, а у зрелој остајао ускраћен за продубљена читања и разумијевања, до праве прилике и рецепције овај писац ће доспјети ипак у неком будућем времену.

У свему што је са Зоговићем у вези, што проистиче од њега или га маркантно карактерише, овим поводом изречене ријечи и изложена запажања имају снажну потврду. Афинитет за народни живот и народне теме код њега се јавља укоријењен од раних, заправо најранијих стваралачких година, што је углавном условљено његовим поријеклом, патријархалном културном формацијом и карактером буквално схваћене борбе за опстанак. Скоро да је заборављено осим у прецизним, па управо зато хвале вриједним библиографским нотирањима да је Зоговић своје интересовање за писани па публиковани текст отпочео у серији записивања народних умотворина, са чиме је отпочео да се јавља рано, већ 1925. године, дакле као берански средњошколац, осамнаестогодишњак. Ове и наредне године он ће, такорећи заредом, у око тридесет пет бројева неђељника „Кића” објављивати кратке, дотад непримијећене, слабо и тек локално познате тзв. ситне форме народног стварања и памћења, као што су искази и изреке, пословице и предања, анегдоте и гаталице, враголије и успаванке, стихови као пратња уз игре на свечаностима и забаве на сједељкама, шарена кола и мудре клетве, највише кратке народне приче и дјевојачке пјесме.

Уз ове текстове укратко је нотирано шта је, а понегдје гдје, када и од кога млади записивач, гимназиста V разреда у Пећи, чуо, некада уз игре и весеље, други пут на сједељци или сабору, једанпут у планини Мокри, други пут у Полимљу, у трећој прилици од своје мајке или дјевојке М. К., а најчешће је наведено само име онога ко је чуо, видио па записао.

Интересовање за народне умотворине, за изворно али незаписано народно стваралаштво, било је присутно или ће барем карактерисати Зоговића у разним наредним фазама, такорећи без прекида читавог његовог радног вијека. Истина, ова сфера у његовим дјелима је некада била више, а некада мање видљива, а некада је опет – попут понорнице – привидно нестајала, да би се у позној фази могла појавити као акумулирана бујица. Примјера ради, рано и позније интересовање за социјални темат ако се није у обликовној форми испољавало као наставак ове сфере, јесте се по рубовима граничило па и прожимало са њом. Поетички, овај аутор је био трајно окренут, нарочито у својим прозама, ономе проседеу чије је мотиве црпио из животне збиље, по чему је лако идентификован његов стварносни карактер. Зоговић се у својим прозама и те како користио искуствима из овог, наведеног домена. Најзад, када се налазио управо у зениту свог стваралачког искуства, директно се истраживачки и синтетично окренуо једном сегменту из старине и епике. Тако је средином шездесетих година настала и објављена његова студија „Јуначке пјесме и властела”, да би се пет година касније појавила антологија „Црногорске епске пјесме разних времена”, са посебним студиозним предговором, који ће касније наћи своје мјесто у књизи расправа „Успутно о незаобилазном”.

Антологија „Црногорске епске пјесме разних времена” већ је до сада, барем из два крупна разлога, на себе скренула пажњу културне и научне јавности. Послије неколико ранијих сличних књига, од којих је најважнији избор „Епска народна поезија Црне Горе” (1966), који су за потребе едиције „Луча” сачинили Видо Латковић и Јован Чађеновић, ово је први, значајни преглед и пресјек темата о којему је ријеч код нас. Зоговић је дати проблем поставио у контекст националне културе и мјерила инхерентних томе контексту, што ће рећи да је дату материју видио и концепцијски јој пришао на нови, савремени, данашњи начин, раније од других истраживача барем за 25 година. Као и већина Зоговићевих остварења, када се појавила, првенствено због своје преурањености, ова књига је изазвала одређене дилеме, чак узбуђења и спорове. Критичке реакције су се одвијале на један начин, да би послје толико година угао посматрања у сјећањима појединаца био битно помјерен, што је равно покушају заматања трагова. Примјера ради, један од главних и претплаћених „критизатора”, недавно је пред најширим ТВ аудиторijем објашњавао како је разлика и извјесно

неслагање између њега и Зоговића произилазило из различитих виђења књижевно-теоријске утемељености одређених тумачења руског научника Кравцова на чија схватања се Зоговић ослањао. Кравцов је говорио на име о настанку епике на балканском средњовјековном тлу. Јест да не би – не пада снијег да помори свијет. Овом накнадном сјећању би се можда и могло повјеровати у понеком узгредном, дакле епизодном детаљу, да онај весели приказивач није, јос во времја оно, крупним насловом именовано централни проблем којим се бавио, а који гласи: „Може ли се издвојити црногорска епика из српскохрватског епоса”. И то се, понегдје и понекад, зове дијалектика – 25 година томе назад, на један, а томе истом данас на сасвим други, другачији начин. Адаптација мишљења. Прилагођавање према овом или оном вјетру. А у свему томе Зоговић је остајао постојан гдје је био и какав је био, народски речено – туђе може да уважава, а своју обавезно свиђа. То и јесте један од разлога због којег му и у овој прилици приступамо на управо овакав начин.

Од свега што је радио и у чему се стваралачки огледао, Радован Зоговић је највише и најтрајније запамћен као пјесник. У раној фази, између два рата, до стихова је највише држао и, што је кудикамо важније, по њима је био и остао запамћен. Потом је антифашистички ратни ангажман доживио као бурну инспирацију. Његова „Пјесма о биографији друга Тита”, обликована по модерном „степенастом” моделу стиха пресликаног од Мајаковског, прије је ушла у народ него у књиге, мада је за првих пет година од њене ратне премијере доживјела више од десетак издања, од чијег броја се половина нашла на страним језицима. У овој, да је тако назовемо ратној фази, Зоговићева стваралачка амбиција се нагло развијала, а он сам као пјесник бурно је сазријевао, како у идејама (концепцијски и поетички), тако и у језику (умјетничким изразом сложене метафоризације и симболизације).

У почетној поетској фази, код младог Зоговића јављају се и паралелно развијају двије линије – једно су мотиви настали као рефлекс историје, а друго је животно присутни социјални темат. Прве његове објављене пјесме из „Венца” 1926. и 1927. биле су „Крунисање Стефана Дечанског” и „Опроштај султаније Маре с браћом”. Затим су слиједиле „Роксандине очи” и „На Косову”. У истом раном периоду, по оној другој линији, карактеристични су наслови којима се директно казују теме. „Хљеб”, „Ратар”, „Рамазанско вече у џамији предграђа”, „Тугованка у предграђу”, па „Пјесма незапосленог радника”. У овом периоду, са учвршћивањем покрета социјалне културе, око 1930. године, јавља се права поплава пјесама са мотивима *ипредграђа*, оног предграђа, које се понајбоље препознаје по Цесарићевој слици, гдје је убоги пејсаж, освијетљен из лампе карби-

туше, односно на који пада „свјетлост црвенкастожута”. Нешто касније, када паралелно са догађајима у Шпанији Зоговић као пјесник пролази кроз извјесно идејно sazријевање, што се најочигледније види из циклуса његових стихова са шпанским мотивима, долази до синтезе ове двије наречене тенденције. У посљедњој међуратној деценији написао је и објавио у периодици, чак у 25 разноврсних гласила, претежно нове, прогресивне, потенцијално револуционарне, али понекад и пјесме прихватљиве, традиционално грађанске оријентације, око четрдесетак таквих радова. Овдје није урачуната рана, полицијски заплијењена и уништена збирка „Песница” из 1936, нити друга збирка „Пламени голубови” из 1937, у којој се нашла већина периодички објављених пјесама.

Праву синтезу старог и новог представљала је након десет година објављена опсежна збирка „Пркосне строфе” (1947), која је награђена наградом Владе ФНРЈ. Старо – у овом случају, између корица ове збирке то су већ споменути мотиви, стваралачке тежње и наслови, док је ново – највећма садржано у такође управо споменутом циклусу – поеми о Титу, затим у остварењима са новијом мотивиком, као што су пјесме о побједи под Москвом или о вијенцима на гробовима Совјетских војника, погинулих у борбама за ослобођење на тлу Југославије. Овдје такође спадају и стихови о крововима Београда под јунском кишом. Вриједно је напоменути да из овог периода потичу прве значајне Зоговићеве програмске пјесме, али пјесме новог типа и дугог стиха као што су „Јабука на вјетру”, или „Сјенокос”, или из нешто познијег доба „Јаблан под прозором”. Овдје спадају и нове пјесме у којима је дошао до израза Зоговићев лиризам, „Крила”, „Запис о вјетру развигору”, „Болница у јулском јутру”, „Издиг у планину”, „Накнадно о љубави” и друге. „Дошљаци – пјесме Али Бинака”, више у ово доба запажена него вриједна циклус-поема од 5 дијелова, нарасла је у „Пркосним строфама” у читавих 11 пјесама. Ово остварење ће дуго времена бити индикативно за пјесника, подједнако за његову поезију и поетику. Њему ће се Зоговић враћати и касније. Када је након приближно десетогодишњег присилног „одмора” у кућном притвору и малтене тоталној изолацији, овај стваралац први пут покушао да јавности скрене пажњу на потиснуту чињеницу да је још увијек жив, за такву мисију изабрао је – неће ваљда то бити случајност – управо „Дошљаке”. Године 1958. наиме, поема је објављена као приватно, тзв. „пишчево издање”, али и овога пута дорађена. У финалној верзији „Дошљаци” су састављени од 12 пјесама и пар информативно-коментаторских прилога у додатку.

Огромна пауза у Зоговићевом друштвеном ангажману и књижевном раду, која је потрајала пуних 16 година, данашњем истаживачу се јавља као двозначни феномен, као појава која се може тумачити – у недјељи-

вом јединству: она и њене посљедице – на два малтене дијаметрално противстављена начина. Ни раније као ни сада, овај истраживач се није ба вио личним, приватним, породичним аспектом наведене чињенице, шта је она у том смислу представљала за Зоговића, са грубим неспоразумом, колико је угрожености и патње ушло у његов живот и под његов кров. Овај који стоји и говори, данас и овдје, поводом стоте годишњице пишчевог рођења и пред часним скупом овако високог ранга, већ од првих властитих сусрета са ствараоцем о којем је ријеч, Зоговића је доживљавао и према њему се односио, као према случају који се не јавља у својој аутономности, као усамљена јединка, већ као према појави која се чини, како и јесте, неодвојивом од властитог историјског семантичког поља. У том смислу – приватност је малтене програмирано остајала по страни. У центру интересовања нашло се и задржало као суштинско друго питање, оно којим хоће да се отклони вео мистификације, односно да се разбије заблуда о идентификовању спољашњег (личног, биографског, приватног) аспекта једне егзистенције са њеним суштинским, стваралачким језгром, оличеном у унутрашњој енергији стварања идеја и језика.

Такорећи паралелно са поезијом, тек годину-двје отпочео је Зоговић да се огледа и у прозном стваралачком изразу. У првим, раним текстовима ове врсте слиједио је линију која му је била најближа. У овим причама, насталим између 1928. и 1932. године, као што су „Разочарење”, „Срце на касапским вјешалима”, „У дому народног здравља” и „Крава”, сирови реализам као да је иновисан духом експресионистичке интонације и снаге. Заправо, снага младе стваралачке личности овдје се инфузно читовала у сировој енергији језика и у непреврелости идеја, због чега није увијек у довољној мјери наглашено разликовање између већ истрошеног натурализма и експресионизма, који у домаћој књижевној пракси неће ни исцрпсти своје потенцијалне могућности. Током непуне наредне деценије Зоговић се ријетко оглашавао у прозном изразу. Неколико његових наративних текстова из овог круга више су дјеловали на нивоу фрагмената, док су други били ближи репортажи, што је наглашавао и сам аутор. У ратним и првим поратним годинама услова за овај тихи рад било је још мање, па су и текстови ове врсте бивали све рјеђи. Вриједно је забиљежити да је писац са неколико прилога почео да конституише и најављује већу нову цјелину „Лирска хроника”, од које ће се поједини дијелови појавити тек постхумно у књизи „Постајање и постојање”. Појединачно узев, из овог времена као најбоља се јавља психолошка приповијетка „Сестра”. Она је периодички публикована неколико пута и наћи ће се четврт вијека касније као једина из ове ране пишчеве фазе у првој Зоговићевој правој збирци приповједних проза „Пејзажи и нешто се дешава”.

Већ у ратним годинама, а нарочито у раном поратном периоду, Радован Зоговић је, непрестано напредујући на љествици партијске, што је значило и хијерархију власти, израстао у неприкосновеног субјекта у сфери културе и стваралаштва. За то вријеме он је показао импресивну активност и агилност у властитом, тј. личном и индивидуалном литерарном стварању. Истина, као и у неким другим, заправо као и у свим сличним случајевима, ни код њега се није могло лако одвојити литерарно од политичког. За ово релативно кратко вријеме, он се често јављао са новим радовима, демонстрирајући практичну и стваралачку агилност. До краја 1949, у његовој библиографији нема године која би била празна. Па ипак, догодило се оно што се морало догодити – квалитет није био пропорционалан обиму. У невеликом броју пјесама нема битно нових аспеката, како у поступку тако ни у рјечнику. Од старијих и новијих критичких и публицистичких текстова саставио је у своје вријеме запажену књигу „На попришту” (1947), чији је сјај са ауторовом официјалном биографијом брзо потамнио. Као цјелине, ипак су се на „одређено вријеме” држала два наслова, већ споменути избор поезије „Пркосне строфе” и краћа расправа „Његошева поема о борби и слободи”, реферат на свечаној академији поводом стоте годишњице „Горског вијенца”. Овим радом или његовим одломцима нашла се преплављена југословенска периодика 1947. и 1948. године, да би као посебно издање био публикован 1949. Зоговићевим падом у политичку, у ИБ-овску немилост, чинило се као да је пала, или је барем привремено тако било, и његова поезија, чак и његова расправа о Његошу. Остали радови из ових година, како год сагледавани и иначе нијесу били дугог вијека. Међу њима је највише било публицистичких и политиколошких погледа, сви одреда срочени као одзив на актуелне појаве и питања, и сви одреда – за једнократну употребу. Од 1949, наредних мало мање од двије деценије у јавности је, у вези са овом темом, трајала тишина.

Од својих политичких и литературних почетака, по психоменталном и идеолошком склопу своје личности, Зоговић је био војник револуције, који је израстао у идеолога новог режима, особито његове нове културе. То даље значи да је овај стваралац новој друштвеној стварности, особито разрјешавању акумулираних класних антиномија, континуирано прилазио сагласно теоријској мисли из датог контекста, оној о стварању бескласног друштва, на чему наводно треба да се заснива почетак нове историје, а која се реализује у знаку највиших људских и друштвених вриједности, као што су братство и равноправност, слобода и хуманост. Према наведеној доктрини, циљ је идеалитет, а услов за постизање тако високо постављеног циља јесте апсолутна власт новог режима који ће тако организован развластити све старе класе, конституисане на платформи заштите вла-

ститих парцијалних, себичних интереса. Протагонистима нове доктрине непрестано је измицала једна друга и другачија сазнајна платформа, она која казује и доказује да посједовање апсолутне власти оставља за собом одређене, заправо још веће трагове и посљедице, а да на овом плану нема прече и примарније посљедице од чињенице да апсолутна, што значи неконтролисана, неограничена власт превасходно значи процес апсолутног кварења човјека и апсолутног деформисања друштва.

Тежећи у својим теоријским сновима идеалитету, Зоговић се у реалности, скупа са покретом којем је припадао, како то већ неминовно бива, ипак све већма кретао стазом апсолутног „кварења”. Када је први а можда и једини пут, малтене безазлено, препознао такву тенденцију и одлучно јој се супротставио, пао је као још увијек формално жива жртва тога покрета. Од тада, могло би се рећи од тог тренутка, почиње његова нова егзистенција. Пад у немилост морао је бити тежак и болан. У ударцима се ишло скоро до самога краја. Познати књижевник, идеолог књижевног живота, искључен је из Савеза књижевника Србије. Упоредо са овим, међутим, почела је у овој личности да се развија и једна нова, интимном енергијом обновљена стварност. Док је био на позицији моћи и власти, као стваралац се развијао све више у сфери ефемериа. Од овог новог, преломног тренутка, оног у коме је – андрићевски речено – дубином актуелног пада могао измјерити висину своје донедавне моћи, заснива се један нови процес, онај у коме стваралац на темељу изнова акумулираних енергија реализује себе новог, оног себе којег је дотада само сањао, док му се у донедавној стварности догађало нешто посве супротно. У Зоговићевом случају само ће се потврдити нешто што ће се јављати као аксиом наредних времена. Колико је овом истраживачу познато, још се никада није догодило да неко на висинама властите спољашне моћи истовремено реализује унутрашње висине, тј. врхунске квалитете своје креације за чије поуздано просуђивање иначе не важе постојећи параметри.

Оно што се зна о Зоговићу из педесетих година много бурног XX вијека није много опсежно. Извјесно је да је живио у деликатној осами која му је тешко падала, али којој ни у једном тренутку није допуштао да га надвлада. Након кратког интермеца, зна се да је отпочео са интензивним читањима, на једној страни комплетирајући фонд знања, а на другој се бранећи од празнине која у сличним ситуацијама хоће да разједа. Послије масовних пријатељстава посјећивали су га ријетки пријатељи, са којима су му сусрети значили много, што је остало „запамћено” у анегдотама, међу којима има и оних врхунских вриједности. Таква је, примјера ради „причица” о Десанки Максимовић. У једној прилици, пјесникињи која је скоро редовно посјећивала пријатеља-пјесника, Ђилас је прилично не-

пријатно примијетио: Зашто она посјећује Зоговића, зна ли она ко је Радован, зна ли шта то за њу, Десанку, значи или би могло да значи? Из „истих стопа” улиједио је пискутљиви одговор: Ништа Ђидо, ништа, када се ти нађеш у сличној позицији, ја ћу и тебе посјећивати.

Да кажем и нешто што би могло да има смисао вредновања. По мом личном, субјективном, нескромном мишљењу, неведена анегдота, која више дјелује снагом карактера и духа, па тек онда сугестивношћу или стилизацијом ријечи, може се схватити као једно од ремек-дјела, односно у равнотежи је са пола књижевног опуса ове изузетне пјесникиње.

Са краја педесетих, датирају први видљиви знаци Зоговићевог стваралачког опоравка. Као стих-пробу, приредио је, за једну пјесму проширио и као приватно издање публиковао свој најдражи циклус из младости – „Дошљаке – пјесме Али Бинака”. Вјероватно негдје око почетка шездесетих наставио је са радом на поезији, паралелно са овим и на прози. Средином ове деценије, једна за другом, засјале су у малим књижарским изложима и у великом излогу култне књиге: збирка пјесама „Артикулисана ријеч” (1965), расправа „Јуначке пјесме и властела” (1966), циклус „Дошљаци” у билингвалном издању (1968) и књига приповједачких проза „Пејзажи и нешто се дешава” (1968). Самим крајем ове деценије појавиће се Зоговићева поезија у два амбициозна избора. Прво на руском језику, у избору Иде Радвољине и у преводу Николаја Тихонова (Москва 1968), а затим у едицији „Луча”, избор „Жилама за камен”, са предговорном студијом Василија Калезића (Титоград 1969.). Континуитет се овдје није прекидао. Наредне, 1970, објављена је Зоговићева антологија „Црногорске епске пјесме разних времена”, са предговором самог аутора, па опет наредне, 1971, збирка „Лично, сасвим лично”, као да је наставак „Артикулисаних ријечи”.

Најзад се, пошто је већ увелико прешао животни стваралачки зенит, негдје у својој шездесетој години Радован Зоговић појавио у сјају својих пуних акумулираних искустава. У поезији се потврђивао и развијао даље, у прози артикулисао два своја крупна пројекта, у расправама о народној епизици и о Његошу демонстрирао своју дораслост великим темама, којима ће прикључити и Љубишу. Мада је послове са наративним прозама отпочео рано, са првом цјеловитом књигом појавио се релативно позно – „Пејзажи и нешто се дешава”. Послије овога су се, у прилично уједначеним размацима, појавиле још двије – збирка „Ноћ и пола вијека” (1978) и кратки роман „Кожух с пола рукава” (1985). Мада су у понечему остале недовршене, у прозама се Зоговић огледао изнад очекивања. То што је појава сваке од наведених књига значила на извјестан начин издавачки догађај сезоне, не мора да изражава у пуној мјери њихову супериорност. Напротив, права мјера њихове умјетничке пуноће више се огледа у томе

што са новим временом ова дјела остварују све обилатију комуникацију и рецепцију, што постају све више читана и што се повећава културолошка потреба за њима.

С обзиром на то да се ради о невеликом опусу (22 наслова у двије збирке), Зоговићеве приповијетке карактеришу широки тематско – мотивски распони. Ако је ријеч о умјетничкој опцији или тачки гледишта, значајно је напоменути да је овај писац израстао из реалистичке традиције. Мада је реализму остао вјеран, уз прилично видљиво одсуство афинитета за разне модерније приступе књижевним проблемима и уопште поступку књижевног обликовања, као такорећи сви ствараоци од трајања и дара, и он је имао своје развојне фазе и посебне сфере интересовања. Посматрају ли се са становишта хроноса, његове приче се могу подијелити у три глобалне цјелине. Прву чине казивања о новом добу и његовим проблемима, преломљеним кроз призму индивидуалног доживљаја. Другу би чинили мотиви везани за Велики рат 1941-1945, са исто тако великим, заправо судбинским промјенама у животу. Најзад, трећу цјелину чине прозе, грађене према мотивима из нешто старијих времена, њихових борби за слободу, на примјер за позног турског земана, у доба Балканских и Првог свјетског рата, али и других борби, од крвне освете до оних за друштвени престиж и биолошки опстанак. Приче са мотивима из новијих ранијих ратних или поратних проблема, градио је Зоговић на бриду психолошког, а оне са грађом из старијих времена на изоштрениости амбијенталног реализма. Основни проблеми у њима су такође разнолики, од изнимних подвига до бесмислене, апсурдне смрти у рату, односно од изгубљености у лавиринтима живљења које припада патријархалној формацији до слике и критике зазидане егзистенције у свијету радикалне отуђености.

У неколико наслова писац се уздигао до нивоа антологијске пробирљивости („Пејзаж с псима и рањеником”, „Сестра”, „Ноћ и пола вијека”, „Боса мајка на слани” и још неким). У другим аспектима, међутим, аутор није остварио пун учинак. Неке од цикличких проза остале су недовршене. То је нарочито видљиво у циклусу прича Вељка Остојића и у циклусу О Марти Кржанићу. О овом посљедњем, примјера ради, имамо приче о *првој, другој и четвртој* његовој смрти, али је остала неурађена прича која се свакако морала звати „Трећа смрт Марта Кржанића”. Кратки „Кожух с пола рукава” заснован на ратној грађи, али по концепцијској осмишљености кудикамо ближи филозофском него ратном роману напосто је остао без свог иначе запланираног другог дијела. Приликом поновног публикавања појединих прича, Зоговић је редакторски дорађивао неке од ових текстова. Тако је током последње двије деценије живота и рада израстао у ствараоца великог формата, али тек кад је превазишао пориве

друштвене моћи и када се ослободио менталних механизма власти. Видљиви изрази недорађености, међутим, могу се без икакве двојбе схватити као знаци или посљедице некадашње радикалне ометености у раду на умјетничкој индивидуализацији. Ријеч је, разумије се, о посљедицама дугогодишњег ауторовог присилног „одмора”.

Да је Зоговић примарном својом вокацијом пјесник сам је потврдио са неколико збирки током посљедње деценије. Књига „Књажеска канцеларија” (1976), затим „Повремено заувјек” (1985) и „Супрет за сјутра” (1985), свака понаособ за себе, самим својим чином појављивања представљала је културни догађај сезоне. Ако се поезија генерално може схватити као својеврсна митологија барем у бројним случајевима када се бираним језиком изражавају стилизоване слике рафинована осјећања и племените, узвишене идеје, онда је прву од наведених збирки, тј. „Књажеску канцеларију”, најоправданије разумјети као својеврсну демитологизацију наше односно уже српске прошлости прве половине XIX стољећа, са књазом Милошем као главним негативним јунаком у средишту чија негативна искуства сежу све до данашњег доба.

Рад на текстовима из домена науке о књижевности, концентрисано изражен књигом „Успутно о незаобилазном” (1983), више указује на још један од Зоговићевих афинитета и способности него што је потврда пуне афирмисаности у овом домену. Као поуздан модел синтетичке интерпретације овдје се могу третирати расправе „О племену у Горском вијенцу и тим поводом” и „Неколике забиљешке о Љубиши”. Најзад, књига „Постајање и постојање”, која се у прерађивачкој припреми Vere Зоговић појавила неколико година након ауторове смрти, састављена махом од критичких, фељтонистичких и публицистичких текстова из разних времена, занимљива је и значајна по себи, а можда понајвише јер се њоме неутралишу извјесне празнине у сваком од глобално могућних књижевних мозаика портрета Радована Зоговића.

Па ипак, подједнако са овом књигом као и без ње, Зоговић се – 100 година након рођења – јавља као једна од најзанимљивијих и најсвестранијих, што ће рећи и највреднијих личности свога немирног доба, на овом још увијек једном, једином и цјеловитом језику. Зато му у овој установи највишег ранга и посвећујемо одговарајућу, што ће се рећи, највећу пажњу.

Slobodan KALEZIĆ

WEALTH AND VALUE OF THE LITERARY
OPUS OF RADOVAN ZOGVIĆ

Summary

Zogović appeared early in literature, around 1925, when he published several short forms of folk literature. By the 1928 he started publishing his original works of three main kinds of literature – poetry, prose and literary criticism. During his whole life Zogović had unequally dedicated himself to different genres of these kinds of literature. He achieved his greatest success in the field of poetry. At the beginning he was mostly concerned with current topics („Defiant stanzas”) but from 1960 s Zogović was interested in more general themes („Articulated word”, „The prince’s office”, „Occasionally forever” and other collections). Ideologically and poetically regarded he was mostly inspired by social poetry, while in artistic terms he was closest to the work of Mayakovsky.

Zogović published three prose books that are considered important creative achievements. When regarding themes and topics of his stories Zogović dealt with different periods of his memories but he remained loyal to realism. He achieved the greatest success in the domain of psychological and ambient realism („The Landscapes and Something is Happening” and „The Night and the Half of the Century”). In the book related to the period of war – „Sheepskin Coat with the Half of a Sleeve”, Zogović is closer to the philosophical than to the war novel.

The greatest value of his book „In Passing about the Indispensable” lies in the fact that the author proved to be equal to important native topics like folk epic poetry, Njegoš and Ljubiša. Zogović is otherwise known as a famous literary critic and sharp polemist.